

MODELS OF RELIGIOUS EDUCATION IN SELECTED EUROPEAN COUNTRIES - AN INSPIRATION FOR THE RENEWAL OF POLISH RELIGIOUS EDUCATION

Modele nauczania religii w wybranych krajach Europy inspiracją dla odnowy polskiej edukacji religijnej

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8820-7900> E-mail: marcin.gazda@kul.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.34.13>

Wstęp

W ostatnim czasie w różnych przestrzeniach dyskusji publicznej poruszana jest kwestia edukacji religijnej w polskiej szkole. Coraz częściej da się słyszeć o nieskuteczności i nieprzydatności nauczania religii jako przedmiotu szkolnego. Analizując różne badania można stwierdzić tendencję sekularyzacji polskiego społeczeństwa, szczególnie młodego pokolenia. Jej skutkiem jest m.in. coraz większa liczba uczniów rezygnujących z uczestnictwa w lekcjach religii. W poszukiwaniu rozwiązania, które pozwoli odpowiedzieć na tę negatywną, z punktu widzenia Kościoła tendencję, należy dokonać analizy różnych aspektów. Niniejszy artykuł stawia sobie za cel ukazanie propozycji odnowy edukacji religijnej w Polsce. Po krótkiej charakterystyce zjawiska sekularyzacji zostaną wskazane wyzwania przed jakimi stoi dziś polskie nauczanie religii. Następnie zaprezentowana będzie analiza systemów edukacji religijnej stosowanych w wybranych krajach katolickich, które doświadczyły już zjawiska sekularyzacji. Na tej podstawie zostanie podjęta próba sformułowania propozycji odnowy polskiego nauczania religii.

1. Fenomen współczesnej sekularyzacji

Współczesne społeczeństwo podlega wielu dynamicznym przemianom. Jedną z nich jest sekularyzacja. Bardzo trafnie zdefiniował to zjawisko papież Paweł VI, który pisząc o sekularyzmie określał go jako tworzenie koncepcji świata, który tłumaczy się sam, bez odnośnienia się do Boga¹. Sekularyzm definiuje się w różnych sposób, ale na potrzeby niniejszego artykułu zostanie określony go jako proces polegający na stopniowym odchodzeniu społeczeństwa od wartości religijnych i opowiadaniu się za ateistycznymi poglądami².

Badania prowadzone w ostatnich latach pokazują wiele zmian jakie zachodzą w przestrzeni społecznej w skali poszczególnych krajów, w całej Europie i na całym świecie. Jedną z nich jest kwestia religijności. W 2018 roku przeprowadzono, przez niezależną firmę badawczą Pew Reserch Center badania, które wykazały głęboki spadek religijności w poszczególnych krajach. Społeczeństwo podzielono na dwie grupy: osoby dorosłe, między 18. a 40. rokiem życia oraz osoby, które mają powyżej czterdziestu lat. Wyniki pokazują, że większość osób przed 40. rokiem życia w 46 z 106 przebadanych krajów określa religię jako dla nich ważną. Podobne tendencje utrzymywały się w trzech innych standardach miar identyfikacji i zaangażowania religijnego: przynależności do grupy religijnej, codziennej modlitwy i cotygodniowego uczestnictwa w nabożeństwach. Dla przykładu w 71 ze 105 krajów młodzi dorośli przed 40. rokiem życia o wiele mniej się modlą niż starsi. Tylko w dwóch krajach (Czad i

¹ Por. Paweł VI, *Adhortacja apostolska Evangelii nuntiandi papieża Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym*, TUM, 2001, nr 55.

² Por. A. Napiórkowski, *Współczesny sekularyzm a teoria sekularyzacji jako wyzwania dla wiary*, [w:] *Teologia Praktyczna*, nr 14, 2013, s. 17-19.

Ghana) sytuacja jest odmienna. W niektórych krajach różnice pomiędzy badanymi grupami nie są znaczące, jednak zdecydowana większość ma o wiele większe różnice. Dotyczy to szczególnie populacji chrześcijańskich w Europie i w obu Amerykach³.

Sięgając do badań przeprowadzonych już w samej Europie można dostrzec zmieniające się rozumienie chrześcijańskiej tożsamości. W badaniach „starego kontynentu”, przeprowadzonych przez wspomnianą wcześniej firmę, podzielono go na część zachodnią i środkowo-wschodnią. Podział ten był podyktowany względami historycznymi.

Badania pokazują, że w zachodniej części Europy wielu ankietowanych przyznaje się, że do związków z chrześcijaństwem poprzez akt przyjęcia chrztu, jednak deklaruje porzucenie wiary spowodowane np. zaprzestaniem praktykowania czy odrzuceniem nauczania Kościoła. Zdecydowana większość respondentów deklaruje się, że do kościoła przychodzi tylko kilka razy w roku. Na potrzeby przywołanego raportu określani zostali jako chrześcijanie niepraktykujący. W większości krajów Europy zachodniej wspomniana grupa przewyższa liczebnie zarówno chrześcijan regularnie praktykujących oraz modlących się⁴.

Nieco inaczej kształtuje się sytuacja w Europie środkowo-wschodniej. Znajdujące się tam kraje doświadczały mocnych wpływów reżimów komunistycznych, które promowały ateizm i poddawały represjom praktykowanie wiary. Jednak mimo tej tendencji w wielu znajdujących się tam krajach chrześcijaństwo różnych wyznań było najsilniejsze i stanowiło dla obywateli ważny aspekt tożsamości narodowej. Stąd też dla większości badanych np. bycie katolikiem wiązało się z byciem „prawdziwym Polakiem”. Badania pokazały, że z upływem lat w krajach Europy środkowo-wschodniej, gdzie dotąd większość stanowił katolicyzm, społeczeństwo zmierza w kierunku sekularyzacji. Mimo poczucia bycia chrześcijaninem osoby te regularnie nie praktykują, nie modlą się czy nie uważają religii za ważną w ich życiu⁵.

Prezentowane wyniki jasno pokazują, że w świadomości mieszkańców Europy, poczucie bycia chrześcijaninem stanowi zdecydowaną większość w porównaniu do zdeklarowanych ateistów czy wyznawców innych religii. Trzeba zaznaczyć, że u większości respondentów opowiedzenie się za chrześcijaństwem wcale nie wiąże się ze zwyczajem regularnego udziału w liturgii niedzielnej czy praktykowaniem codziennej modlitwy. Dla pełniejszego ukazania poddano analizie jak wyglądają niektóre poglądy religijne chrześcijan niepraktykujących oraz praktykujących.

Warto przywołać tutaj kwestie nauczaniu Kościoła, które dziś coraz częściej są kontestowane jak np. małżeństwa osób tej samej płci czy legalizacja aborcji. W Europie Zachodniej większość niepraktykujących chrześcijan, podobnie jak osób niezrzeszonych religijnie lub praktykujących inną religię opowiada się za małżeństwami homoseksualnymi oraz legalną aborcją. Tylko chrześcijanie regularnie praktykujący wykazują się większą konserwatywnością, jednak nie wszyscy w pełni zgadzają się z nauczaniem Kościoła⁶.

W katolickich krajach Europy środkowo-wschodniej tendencja wygląda podobnie. Pomimo, że populacja jest bardziej religijna, jednak nie uważa aktów homoseksualizmu za moralnie niewłaściwe np. w Polsce tylko połowa społeczeństwa ma takie zdanie. Co więcej, osoby w przedziale wieku 18-34 lat, mimo deklarowanej tożsamości chrześcijańskiej, mają poglądy o wiele bardziej liberalne w kontekście akceptowania zachowań homoseksualnych⁷.

³ Por. Paw Reserch Center, *The age of gap in religion around the world*, The Age Gap in Religion Around the World Pew Research Center, dostęp: 2023-11-30, godz. 12.00, s.7.

⁴ Por. Paw Reserch Center, *Being Christian in Westenn Europe*, 29 May 2018, Attitudes of Christians in Western Europe | Pew Research Center, dostęp: 2023-11-30, godz. 12.00, s.7-9.

⁵ Por. Paw Reserch Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, dostęp: 2023-11-30, godz. 12.00, s. 7-9; 28.

⁶ Por. Paw Reserch Center, *Being Christian in Westenn Europe*, s. 28-29.

⁷ Por. Paw Reserch Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, s. 27-28.

Podsumowując powyższe dane można zobaczyć jednoznaczny trend na świecie i Europie polegający na sekularyzacji społeczeństwa. Samo określanie siebie jako chrześcijanina wcale nie wiąże się z praktykowaniem ani akceptowaniem nauki Kościoła.

Jak pokazują badania Polska jest krajem, w którym przeważający jest katolicyzm - w 2021 roku 92,6% społeczeństwa deklaroowało się w ramach tego wyzwania⁸. Mimo to według danych tylko 28,3% bierze udział w praktykach religijnych⁹. Bardzo mocne postępowanie sekularyzmu widać wśród młodych ludzi. W obszernym badaniu CBOS dot. młodzieży pytano m.in. o deklarację wiary. Bardzo wyraźnie widać jak na przestrzeni czasu zmienia się stosunek do religii młodych ludzi. W połowie lat 90., liczba uczniów określających się jako niewierzący wynosiła 5%, w 2021 ta liczba wzrosła niemal pięciokrotnie i wynosiła 23%. Tym samym liczba osób deklaruujących się jako osoby wierzące zmniejszyła się z 80% do 54%¹⁰.

Jeszcze bardziej zmieniła się sytuacja, jeśli chodzi o praktyki religijne wśród młodych ludzi. Tutaj widać jeszcze większe zmiany jakie zaszły od połowy lat 90. Obecnie do regularnych, cotygodniowych i częstszych praktyk przyznaje się zaledwie 24% badanych. Oznacza to spadek o 11 punktów procentowych w stosunku do 2018 roku, a w stosunku do 1995 roku o 38 punktów procentowych. Ten spadek, największy z dotychczas odnotowanych, bez wątpienia jest reperkusją obostrzeń związanych z pandemią COVID-19. Pozostaje pytanie na ile młodzi ludzie powrócą do praktyk po zniesieniu restrykcji¹¹.

Jeśli chodzi o przekonania społeczne to według raportu CBOS 35% Polaków zapytanych o możliwość zawierania związków małżeńskich przez osoby tej samej płci wyraziło pozytywne zdanie¹². Również w kontekście stosunku do aborcji sytuacja na przestrzeni ostatnich lat bardzo się zmieniła. Obecnie nastolatki wyrażają większe przyzwolenie na dokonanie aborcji, bez względu na powód¹³.

2. Wyzwania dla polskiej edukacji religijnej

Przywołane wyniki różnych badań pokazują, że proces laicyzacji jest ogólną tendencją w skali Europy oraz poszczególnych krajów, nawet tych, które dotychczas były katolickie. Oczywiście zjawisko to przebiega w różnym stopniu i z różną intensywnością, ale dotyka niemalże wszystkich. Nabierający coraz bardziej na sile proces sekularyzacji młodego pokolenia zmusza do stawiania pytań o przyczyny takiego stanu rzeczy, ale również o sposoby przeciwdziałania temu zjawisku. Potrzeba zatem wszechstronnej refleksji o skuteczność form przekazywania wiary i wychowywania młodego pokolenia do chrześcijańskich wartości i przekonań.

Przestrzenią odgrywającą szczególną rolę w rozwoju wiary i kształtowaniu chrześcijańskiej świadomości młodych ludzi jest edukacja religijna. Jest to jedno z ważniejszych narzędzi Kościoła służące do nauczania dzieci i młodzieży o podstawowych wartościach i prawdach wiary. W Polsce w ramach systemu oświaty nauczanie religii odbywa się zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej wydanego w 1992¹⁴. Od tego momentu edukacja

⁸ Por. Główny Urząd Statystyczny, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022, s. 69.

⁹ Por. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Annuarium Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2022*, Warszawa 2022, s. 22.

¹⁰ Por. R. Boguszewski, *Religijność młodzieży*, [w:] *Młodzież 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa 2022, s.134-136.

¹¹ Tamże, s.137-139.

¹² Por. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Stosunek Polaków do związków homoseksualnych Komunikat z badań nr 121/2021*, J. Scovil (red.), Warszawa 2019, s.7.

¹³ Por. I. Kawalec, *Stosunek do aborcji*, [w:] *Młodzież 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa 2022, s.161-163.

¹⁴ Por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*, Dz. U. z dnia 24 kwietnia 1992 r..

religijna jest przedmiotem nauczania w polskich szkołach publicznych i ma status równorzędny z innymi przedmiotami. Zgodnie z przywołanym rozporządzeniem, rodzice lub opiekunowie mają prawo wybrać dla swojego dziecka naukę religii lub etyki.

Powszechnie stosowanym modelem edukacji religijnej w Polsce jest ujęcie katechetyczno-ewangelizacyjne. To podejście ma charakter ściśle konfesyjny i stawia sobie na celu doprowadzenie do pełniejszego i bardziej zaangażowanego doświadczenia wiary, który nie tylko przekazuje wiedzę teoretyczną, ale także prowadzi do osobistego nawrócenia i zaangażowania w życie Kościoła. Zakłada więc, że uczestnicy będą osobami wierzącymi, które będą przekonane do konieczności pogłębienia swojej wiary¹⁵.

Patrząc z perspektywy czasu na społeczno-kulturalne przemiany jakie zachodzą w społeczeństwie¹⁶, szczególnie wśród młodego pokolenia, warto zadać pytanie o skuteczność ujęcia katechetyczno-ewangelizacyjnego. Coraz trudniej bowiem zakładać dziś, że każdy z uczestników edukacji religijnej jest osobą wierzącą i regularnie praktykującą. Wręcz przeciwnie coraz częściej na lekcjach religii obecne są osoby poszukujące, niepraktykujące, a nawet niewierzące¹⁷. W tym kontekście głoszenie treści katechetycznych, mających na celu pogłębienie wiary wydaje się być całkowicie nietrafione do osób oddalonych od wiary, dla których te treści są po prostu niezrozumiałe. Również ewangelizacyjny wymiar tego ujęcia spotyka się z trudnościami, bowiem szkoła nie jest sprzyjającym miejscem umożliwiającym skuteczne głoszenie chrześcijańskiego kerygmatu¹⁸.

Bardzo niepokojącym zjawiskiem, będącym coraz poważniejszym problemem jest trend rezygnacji z edukacji religijnej w szkole. Jest to bez wątpienia jeden z efektów sekularyzacji młodego pokolenia, który szczególnie w ostatnim czasie przybrał bardzo mocno na sile. Różne mogą być motywy, którymi kieruje się młodzież podejmując taką decyzję, jednak nie zmienia to faktu, że coraz częściej spotykane jest odwołanie się do tego rozwiązania¹⁹.

Przytoczone powyżej argumenty potwierdzone badaniami jednoznacznie wskazują na braki w obecnym podejściu do edukacji religijnej. Nie ulega wątpliwości, że odnosi ona coraz mniejszą skuteczność w dotarciu do młodych, którzy o wiele częściej deklarują się jako osoby poszukujące, a nawet niewierzące. Nagłym problemem jest też rezygnacja młodych z edukacji religijnej. Rodzi to zatem potrzebę zweryfikowania skuteczności aktualnie stosowanego modelu katechetycznego w Polsce. Jedną z propozycji znalezienia odpowiedzi na to pytanie jest przebadanie, w jaki sposób na podobne problemy poradziły sobie inne katolickie kraje Europy, które charakteryzują się podobnymi uwarunkowaniami. Być może wypracowane tam modele nauczania okazały się skuteczną odpowiedzią i pomogły w zmniejszeniu lub spowolnieniu niekorzystnych dla Kościoła skutków sekularyzacji. Bazując na doświadczeniach i strategiach zastosowanych we Włoszech, na Malcie i Chorwacji będzie można odpowiedzieć czy obecne ujęcie okaże się optymalnym rozwiązaniem na wyzwania stawiane przed współczesną katechezą w Polsce.

3. Modele wybranych katolickich krajów Europy wobec sekularyzacji

W niemiejszej części zaprezentowane zostaną systemy edukacyjne wybranych krajów katolickich.

¹⁵ Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, [w:] *Roczniki pastoralno-katechetyczne*, t.3, nr 58, 2011, s. 125-127.

¹⁶ Por. Centrum Badania Opinii Społecznej, *Religijność młodych na tle ogółu społeczeństwa. Komunikat z badań 144/2021*, M. Grabowska (red.), Warszawa 2021, s. 3-9.

¹⁷ Por. M. Gwiazda, *Religia w szkole – uczestnictwo i ocena*, [w:] *Młodzież 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa 2022, s.152-153.

¹⁸ Por. P. Mąkosa, *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, s. 127.

¹⁹ Por. P. Mąkosa, M. Zajac, G. Zakrzewski, *Opting out of Religious Education and the Religiosity of Youth in Poland: A Qualitative Analysis*, [w:] *Religions*, vol. 13, no. 10, 2022, p. 906.

3.1. Edukacja religijna we Włoszech

Pierwszym omówionym krajem będzie Republika Włoska. Jest to kraj, gdzie liczna ludźmi katolików stanowi 74,4% ogólnej populacji²⁰. Należy jednak wskazać, że postępująca laicyzacja stopniowo powoduje zmniejszanie się tego odsetka. Mimo wszystko jednak nadal chrześcijaństwo jest religią dominującą.

Jeśli chodzi o edukację religijną we Włoszech to organizowana jest ona w parafii, gdzie ma się dokonywać edukacja wiary oraz w szkole, która jest miejscem jej nauczania.

Od 1984 roku na mocy konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Republiką Włoch nauczanie religii odbywa się w ramach systemu edukacyjnego. Mimo nieustannej dyskusji, która dotyczy sposobu nauczania, udało się wypracować stały model o charakterze pedagogiczno-dydaktycznym. Treści podejmowane w ramach tego przedmiotu pozostają w zgodzie z doktryną katolicką i mają za zadanie wprowadzić w chrześcijaństwo. Nie polega to na doprowadzeniu do wiary, ale jedynie ma za zadanie zapoznać z treściami wiary chrześcijańskiej zgodnie z celami szkoły. Szkolne lekcje religii we włoskim systemie edukacyjnym, z wyjątkiem Południowego Tyrolu, mają charakter fakultatywny. W tygodniowym rozkładzie odbywa się ona w ramach jednej lub dwóch godzin. Biorąc pod uwagę fakt, że religia ma charakter faktu kulturowego, biorą w niej udział także uczniowie należący do innego wyznania lub niewierzący. Staje się ona szansą do zrozumienia ważnego aspektu dla włoskiej kultury²¹.

Tak przyjęte założenia w edukacji religii w szkole niosą ze sobą wiele trudności z jakimi muszą się mierzyć nauczyciele tego przedmiotu. W wielu przypadkach bowiem ciężko jest stwierdzić, w którym momencie nauczyciel mówiąc o Bogu i wierze, jest jeszcze na etapie neutralnego przekazywania doktryny, a kiedy jego nauczanie staje się już ewangelizacją lub katechizacją²².

Równoległe do szkolnego nauczania ważne miejsce we włoskim systemie edukacji religijnej ma katecheza parafialna. To tutaj dokonuje się szeroko rozumiana katechizacja. Za jej organizację odpowiedzialni są biskupi na terenie diecezji oraz proboszczowie w parafiach. W praktyce najczęściej katecheza w parafii odbywa się w wymiarze jednej godziny w tygodniu²³. Stosownie do wieku katechizowanych w jej ramach odbywa się przygotowanie do sakramentów. Począwszy od 2 klasy szkoły podstawowej od 2 do 3 lat odbywa się przygotowanie do Pierwszej Komunii. Na dalszym etapie przez okres około 3 lub 4 lat ma miejsce przygotowanie do bierzmowania. Organizowane są również różnego rodzaju grupy młodzieżowe, które mają być kontynuacją formacji. W ramach katechezy parafialnej odbywa się również przygotowanie do małżeństwa. Bardziej wyzwaniem niż rzeczywistością jest organizacja w ramach działalności parafii katechizacji dla dorosłych, w czasie której miałyby się dokonywać permanentna formacja²⁴.

Włoski model nauczania religii w ogólnym założeniu integralnie angażuje różne środowiska jak rodzina, szkoła i parafia. Ma to przyczynić się do ukształtowania dojrzałej wiary. Patrząc jednak na poszczególne miejsca, gdzie ma odbywać się edukacja religijna można wskazać na różne trudności. Wśród niektórych po pierwsze występuje kryzys rodziny, która coraz częściej przestaje być miejscem, gdzie dziecko może otrzymać pierwsze doświadczenie wiary. Trudnościami dla edukacji religijnej jest również zmieniająca się sytuacja kulturowa i

²⁰ Por. Dudała R., *Włoski katolicyzm w obliczu współczesnych wyzwań społeczno-politycznych. Próba analizy*, [w:] *Przegląd Politologiczny*, nr 1, 2019, s. 122.

²¹ Por. Misiaszek K., *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej po Konkordacie z 1984 roku*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa, 1999, s. 105-108.

²² Por. Kopiczko T., *Współczesna koncepcja edukacji religijnej we Włoszech*, [w:] *Studia Katechetyczne*, nr 12, 2016, s. 103-104.

²³ Por. R. Chałupniak, *Katecheza parafialna we Włoszech – streszczenie*, [w:] *Katecheza parafialna – reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz (red.), s. 97-98.

²⁴ Por. T. Kopiczko, tamże, s. 105.

społeczna, która coraz bardziej marginalizuje kwestie wiary. Odnośnie katechizacji w parafiach za słabość należy wskazać brak zorganizowanych struktur dla dorosłych, natomiast katechizacja dzieci i młodzieży w znacznej mierze skupia się jedynie na formach inicjacji sakramentalnej.

3.2. Edukacja religijna na Malcie

Malta to kraj, gdzie katolicy stanowią 97 % populacji, wysoki jest tu również odsetek ludzi praktykujących wynoszący około 60%. Niemalże w każdej miejscowości znaleźć możemy piękne zabytkowe świątynie świadczące o mocno zakorzenionych tam tradycjach chrześcijańskich. Wedle przekazu Dziejów Apostolskich na tej wyspie miał rozbić się św. Paweł (Dz 27, 39-44; Dz 28,1-10). Współcześni Maltańczycy są bardzo dumni z faktu, że właśnie Apostoł Narodów miał ewangelizować ich kraj. Konstytucja gwarantuje każdemu wolność religijną, jednak zaznacza również, że religią państwową jest wyznanie rzymskokatolickie²⁵.

System edukacji religijnej na Malcie zbliżony jest do włoskiego sposobu nauczania. Na mocy konwencji podpisanej między Republiką Malty a Stolicą Apostolską 16 listopada 1989 roku zagwarantowano w szkołach państwowych edukację religijną. Ma ona stanowić integralną część działalności szkoły i jako przedmiot szkolny ma być traktowana na równi z innymi. Lekcje religii w maltańskim systemie nauczania mają charakter fakultatywny i na poszczególnych poziomach edukacji odbywają się w wymiarze jednej lub dwóch godzin tygodniowo. Nauczanie odbywa się w zgodzie z nauczaniem Kościoła katolickiego. Za przygotowanie podręczników odpowiedzialna jest Konferencja Episkopatu Malty. Nauczyciel, żeby nauczać musi uzyskać misję kanoniczną, posiadać wymagane wykształcenie i niezbędne kwalifikacje oraz odznaczać się autentyczną wiarą i świadectwem moralności²⁶.

Za całokształt edukacji religijnej w szkole i szeroko rozumniej katechezy odpowiada Sekretariat Katechetyczny, który ściśle współpracuje ze Stowarzyszeniem Nauczania Chrześcijańskiego. Dzięki tym instytucjom edukacja religijna w szkole oraz katecheza parafialna są bardzo dobrze zorganizowane²⁷.

Program nauczania religii w szkole opiera się na odkrywaniu przez ucznia społeczno-kulturowych i religijnych korzeni tożsamości maltańskiej. Polega to m.in. na pomocy w zrozumieniu tradycji kraju, poznaniu bogatych filozofii, które ukształtowały jego świadomość kulturową. Edukacja religijna w ramach szkolnego systemu stara się również rozumowo wytłumaczyć normy moralne oraz pomóc w poszukiwaniu odpowiedzi na transcendentne pytania. Ważnym aspektem jest również uczenie interpretacji maltańskiej sztuki w religijnym kluczu. Podsumowując: nauczanie religii katolickiej ma na celu pomóc w poszukiwaniu odpowiedzi na transcendentne pytania, racjonalnie tłumaczyć normy moralne. Ponadto uczy zrozumieć historię, kulturę i sztukę Wysp Maltańskich. Bez tego odniesienia nie sposób zrozumieć maltańskiej tożsamości²⁸.

Oprócz edukacji religijnej obecnej w ramach szkolnego systemu ważną rolę spełnia katecheza parafialna. Jednym z zadań jest inicjacja sakramentalna. Na Malcie dzieci w wieku 7 lat przystępują do pierwszej spowiedzi i Komunii Świętej. Następnie przez pięć kolejnych lat

²⁵ Por. R. Chałupniak, *Wychowanie religijne na Malcie*, [w:] *Katecheta* nr 6, 2010, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2010/Katecheta-6-2010/VERBA-DOCENT/Wychowanie-religijne-na-Malcie>, dostęp: 2023-11-30.

²⁶ Por. R. Chałupniak, *Wychowanie religijne na Malcie*.

²⁷ Por. G. Deguara, *Parish catechesis in Malta*, [w:] *Katecheza parafialna – reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz (red.), s. 31-33.

²⁸ Por. C. M. Sultana, *Religious Education in Malta. Reflections and Suggestions*, https://cre.church.mt/wp-content/uploads/RE_Documents/Religious-Education-in-Malta_Reflections-and-Suggestions-2019.pdf, dostęp: 2023-11-30.

następuje przygotowanie do sakramentu bierzmowania. Cały ten cykl katechezy sakramentalnej trwa 6 lat i odbywa się w parafii w wymiarze dwóch spotkań w tygodniu. Ponadto dzieci są zachęcane do udziału w niedzielnej Mszy Świętej oraz angażowania się w różnego rodzaju aktywności na terenie parafii. Katecheza parafialna nie spełnia jedynie formy inicjacyjnej, lecz zakłada różnego rodzaju formację chrześcijańską. Proponowane przez Sekretariat Katechetyczny programy dla młodzieży, która już przyjęła sakrament bierzmowania, mają na celu zachęcić ich do zaangażowania się w konkretną przestrzeń życia parafialnego. Co więcej zagadnienia poruszane w czasie katechezy korespondują z treściami omawianymi w czasie lekcji religii. Pozwala to, na uzupełnienie wiadomości wprowadzających w chrześcijaństwo przekazanych w szkole, o doświadczenie, które będzie na celu miało rozwój wiary oraz wypełnianie zadań z niej wynikających. Jeśli chodzi o katechezę dorosłych to funkcjonuje ona w ramach różnego rodzaju grup, stowarzyszeń i ruchów religijnych. Obecne są również katechezy przygotowujące dorosłych do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. W ramach formacji do sakramentu małżeństwa narzeczeni biorą udział w spotkaniach spośród których część ma charakter ściśle katechetyczny²⁹.

Edukacja religijna na Malcie mimo wypracowanych metod musi mierzyć się z różnymi trudnościami. W kwestii szkolnej lekcji można wskazać na trzy zasadnicze problemy. Pierwszy z nich dotyczy sektora pierwszych klas szkoły podstawowej, gdzie najczęściej jeden nauczyciel odpowiada za wszystkie przedmioty. Jak pokazuje praktyka, nie wszyscy uczący są przekonani o słuszności nauczania religii. W konsekwencji przedmiot jest marginalizowany lub zastępowany innymi zajęciami. Drugi problem dotyczy niektórych szkół średnich, które zdecydowały się zmniejszyć programową liczbę godzin przeznaczonych na edukację religijną. Trzecią trudnością jest problem wyboru zajęć religii lub etyki. Jak zauważono w dokumencie przygotowanym przez Kurię Maltańską niekiedy w stroniczy sposób przedstawia się rodzicom dzieci informację o dokonaniu wyboru między wspomnianymi przedmiotami na niekorzyść religii³⁰. W kontekście katechezy parafialnej zasadniczym problemem jest laicyzacja młodego pokolenia, która przekłada się na brak regularnego praktykowania oraz zaangażowania w życie Kościoła.

3.3. Edukacja religijna w Chorwacji

Chorwacja wedle zapisów konstytucji jest państwem świeckim, które jednak gwarantuje wolność religijną swoim mieszkańcom. Spośród oficjalnie zarejestrowanych wspólnot religijnych największą jest Kościół katolicki. Obejmuje on blisko 84% populacji³¹. Dominacja ta bardzo ściśle łączy się z historią i kulturą tego kraju. Katolicyzm, który początkowo był pomijany w przestrzeni życia społecznego, po upadku komunizmu zyskał nową pozycję. Pozwoliło to na uczestnictwo w tworzeniu wielu przestrzeni życia publicznego, w tym także wpływ na kształt edukacji religijnej³².

Edukacja religijna obecna jest w chorwackim systemie oświaty na podstawie umowy między rządem Republiki Chorwacji a Chorwacką Konferencją Episkopatu. Na mocy tego postanowienia nauczanie religii odbywa się w szkole. Wybór jest fakultatywny. Do nauczania mogą być wybrane osoby, którym udzielona została „misja kanoniczna” przez biskupa diecezjalnego. Obie strony, zarówno państwowa jak i kościelna mają prawo kontroli jakości nauczania religii i zgodności z własnym prawem. Wszelkie programy, podręczniki i materiały

²⁹ Por. R. Chałupniak, *Wychowanie religijne na Malcie*.

³⁰ Por. C. M. Sultana, *Religious Education in Malta. Reflections and Suggestions*.

³¹ Por. Paw Reserch Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, s. 4;

³² Por. A. Marinović Bobinac, D. Marinović Jerolimowv, *Religion education in Croatia*, [w:] *Religion and Pluralism in Education. Comparative Approaches in the Western Balkans*, Z. Kuburić, C. Moe (red.), CEIR, Nowy Sad, 2006, s. 40-42.

edukacyjne są opracowywane przez przedstawicieli Kościoła katolickiego. Po przedstawieniu ich stronie państwowej zostają włączone do programów nauczania³³.

Jeśli chodzi o model edukacji, którym posługuje się w szkolnictwie jest to ujęcie katechetyczno-ewangelizacyjne. Ma ono ściśle konfesyjny charakter. Ten model stawia sobie za cel pogłębienie wiary i zachęcenie do praktykowania wierzących oraz doprowadzenie do nawrócenia osób poszukujących i niewierzących. W związku z tym treści odwołują się do depozytu wiary, zasad moralności oraz tradycji liturgicznych. Wszystko to ma doprowadzić katechizowanych do życia wiarą³⁴.

Katecheza w szkołach podstawowych odbywa się w wymiarze dwóch godzin w tygodniu. Zgodnie z programem z 1999 roku położono nacisk na integralną edukację i wychowanie z szczególnym uwzględnieniem wymiaru religijnego. Katolickie nauczanie religii w szkole podstawowej łączy objawienie i tradycję z doświadczeniem ucznia. Jego celem jest wprowadzenie w wiarę katolicką na poziomie informacji, poznania, percepcji i działania, aby dać katechizowanym dojrzałą wiarę oraz wychowanie religijne³⁵. Warto również dodać, że niektóre elementy wiedzy religijnej są przekazywane również podczas innych przedmiotów jak np. historia, geografia, literatura czy sztuka³⁶.

W programie nauczania w szkołach średnich oprócz religii obowiązuje alternatywny przedmiot jakim jest etyka. Co więcej elementy wiedzy religijnej zawarte są także w przedmiotach takich jak: socjologia, polityka i ekonomia. Chorwacka edukacja religijna nie tylko dostarcza wiedzy religijnej, ale zakłada również realizację celów duszpasterskich, które wyrażają się w praktykach religijnych oraz celów ewangelizacyjnych, które polegają na szerzeniu wiary katolickiej. Edukacja religijna w szkole ma być uzupełnieniem i poszerzeniem tego, co przekazywane jest w rodzinie i kościele³⁷.

Katolicyzm w Chorwacji niewątpliwie mocno związany jest z dziejami swojego narodu. Obecność edukacji religijnej w ramach szkolnego systemu oświaty ma na celu integrowanie wartości katolickich z kulturą i historią, co ma pomóc w budowaniu tożsamości. Ponadto jest okazją do poznania chrześcijaństwa, ale także poprzez konfesyjne podejście, stworzona jest okazja do pogłębienia wiary u wierzących lub nawrócenie u poszukujących³⁸.

Założenia jakie stawia sobie konfesyjny model edukacji religijnej w Chorwacji podlegają krytyce. Wśród głównych zarzutów jakie są mu dziś stawiane jest próba zastąpienia wspólnoty wierzących świeckim środowiskiem szkolnym. Co więcej konfesyjne podejście nie zawsze w adekwatny sposób może dotrzeć do uczniów niewierzących i poszukujących, których na lekcjach jest coraz więcej. Należałoby więc w nowym kontekście społecznym dokonać analizy skuteczności tego podejścia w obecnych czasach³⁹.

4. Inspiracje dla odnowy edukacji religijnej w Polsce

Przegląd modeli edukacji religijnej w wybranych katolickich krajach posiadających podobne uwarunkowania może stać się inspiracją do odnowy polskiego systemu nauczania.

³³ Por. J. Krukowski, *Stosunki między Stolicą Apostolską a państwami Europy Środkowej i Wschodniej: problemy i aktualne perspektywy*, [w:] *Kwartalnik Prawa Publicznego* nr 1, 2001, s. 120-121.

³⁴ Por. P. Mąkosa, *Ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, [w:] *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne*, nr 3, 2011, s. 124-127.

³⁵ Por. Marinović Bobinac A., Marinović Jerolimowv D., *Catholic religious education in public schools in Croatia: attitudes toward other religions in primary school textbooks*, [w:] *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*, G. Pusztai (red.), Center for Higher Education Research and Development University of Debrecen, Debreczyn 2008, 185-198.

³⁶ Por. A. Marinović Bobinac, D. Marinović Jerolimowv, *Religion education in Croatia*, s. 66-68.

³⁷ Por. A. Marinović Bobinac, D. Marinović Jerolimowv, *Religion education in Croatia*, s. 70-74.

³⁸ Por. A. Marinović Bobinac, D. Marinović Jerolimowv, *Religion education in Croatia*, s. 74-76.

³⁹ Por. P. Mąkosa, *Ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, s. 127.

Czerpanie z doświadczeń innych jest nieocenioną pomocą w poszukiwaniu rozwiązania na nasilającą się sekularyzację.

W refleksji na temat polskiego systemu edukacji warto podkreślić bardzo ważne miejsce konfesyjnego charakteru, który wyraża się w samodzielnym przygotowywaniu przez Kościół programów nauczania, które następnie otrzymują dopuszczenie przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. Daje to możliwość opracowania programów oraz materiałów, które pozostają w zgodzie z nauczaniem Kościoła. Wiąże się to jednak z dużą odpowiedzialnością, by proponowane materiały były dostosowane do potrzeb współczesnego ucznia. Wymaga to aktualnego spojrzenia i zrozumienia ich mentalności.

Kolejnym bardzo pozytywnym elementem konfesyjności w polskiej edukacji religijnej jest udzielanie przez przedstawicieli Kościoła misji kanonicznej nauczycielom. Daje to pewność, że osoby uczące nie są dobierane przypadkowo, ale posiadają odpowiednie przygotowanie pedagogiczne i katechetyczne.

Korzystając z doświadczeń analizowanych krajów wydaje się słusznym rozważanie ewentualnego przeorganizowania dotychczasowego modelu nauczania religii. Mając na uwadze, że obecnie dzieci i młodzież uczęszczające na lekcję religii w coraz mniejszym stopniu regularnie praktykują i posiadają żywe doświadczenie wiary treści prezentowane w ramach katechetyczno-ewangelizacyjnego modelu edukacji odnoszą coraz mniejszą skuteczność.

Pierwszą kwestią, która wydaje się zasadna w tym temacie jest ograniczenie przekazywania nadmiernej ilości wiedzy na szkolnych lekcjach religii. Należałoby zawrzeć jedynie podstawowe kwestie dotyczące najważniejszych i najistotniejszych wydarzeń z historii oraz podstawowe zagadnienia dotyczące nauczania. Zamiast wiadomości dotyczących np. historii rozwoju dogmatów można ukazać wkład katolicyzmu w kształtowanie się i rozwój kultury bądź sztuki. Będzie to pomoce w zrozumieniu przez ucznia jak ważną i niezastąpioną rolę wniosła obecność Kościoła w historię kraju.

Kolejną propozycją dotyczącą polskiego modelu edukacji religijnej jest wprowadzenie treści odnoszących się do innych wyznań oraz religii. Prezentacja tych wiadomości pozwoli uczniowi zapoznać się z podstawowymi założeniami głównych religii świata. Ukazywanie tych zagadnień nie oznacza rezygnacji z katolickiego charakteru edukacji religijnej, lecz stanowi uzupełnienie, które poszerza horyzonty uczniów. Będzie to też okazja do pokazania różnic w podejściu do poszczególnych kwestii.

Ważnym elementem w odnowie polskiej edukacji religijnej jest wzmocnienie elementów wychowawczych. Polegać by to miało na wprowadzeniu treści, które będą kształtowały u młodego człowieka postawy powszechnie akceptowalne społecznie takie jak: prawdomówność, uczciwość, empatia, poszanowanie drugiego człowieka. Ich prezentacja może odbywać się w oparciu o filozoficzne argumenty, które potwierdzać będzie nauczanie Kościoła.

Wartym rozważenia wydaje się też położenie większego akcentu na sytuacje egzystencjalne. Zaprezentowanie katolickiego podejścia do sytuacji, z którymi może spotkać się uczyca, pozwoli zrozumieć, że wiara nie jest oderwana od codziennych problemów, ale daje konkretne narzędzia i sposoby radzenia sobie z nimi.

Prezentowane sugestie dotyczące edukacji religijnej ukierunkowują ją na przejście na model informacyjno-kulturowy. Wydaje się, że będzie on o wiele bardziej odpowiadał na potrzeby współczesnych uczniów. Pozwoli to na dotarcie nie tylko do wierzących, ale również tych, którzy są poszukujący. Zorganizowana w taki sposób edukacja religijna w szkole domagałaby się jednak obowiązkowego wprowadzenia katechezy parafialnej. Podczas niej uczniowie mogliby przygotowywać się do przyjęcia poszczególnych sakramentów jak również uzupełniać i poszerzać swoją wiedzę na temat wiary.

Postępujący proces sekularyzacji, który coraz bardziej dotyka społeczeństwo polskie, zmusza do podjęcia szerokiego namysłu odnośnie polskiej edukacji religijnej. Poznawanie sposobów radzenia sobie przez inne kraje o podobnych uwarunkowaniach, jest cennym i in-

spirującym doświadczeniem. Bez wątpienia pozostaje jeszcze szereg kwestii, które należałoby przebadac np. jak wygladaja programy nauczania w modelu informacyjno- kulturowym zarówno w szkole jak i w parafii. Powyzsza refleksja stanowi próbe poszukiwania odpowiedzi, ktora ma byc inspiracja dla odnowy polskiej edukacji religijnej.

Streszczenie:

W ostatnim czasie coraz bardziej zauwazalny w Polsce jest problem sekularyzacji spolecznostwa, szczegolnie mlodego pokolenia. Jednym z przejawow tego zjawiska wzród mlodych jest coraz czestsze wypisywanie sie z religii. Koniecznym jest poszukiwanie odpowiedzi w jaki sposob przeciwdzialac temu negatywnemu zjawisku. Wypracowanie adekwatnych i skutecznych rozwiazan jest jednak rzecza niezwykle trudna. Poza wieloma czynnikami zewnetrznymi na tego typu zjawiska ma takze wplyw realizowany w szkołach model nauczania religii. Niestety w wielu wymiarach niewystarczajaco odpowiada on na wspolczesne wyzwania. W artykule zostaly zaprezentowane modele nauczania w krajach, ktore sa zblizone religijnie do Polski i rowniez doswiadczaja zjawiska sekularyzacji. Celem jest odpowiedz na pytanie: w jaki sposob model nauczania religii, realizowany w wybranych krajach Europy, odpowiada na wspolczesna sekularyzacje mlodziemy? Prezentowana analiza ma byc inspiracja dla odnowy polskiej edukacji religijnej.

Słowa klucze: edukacja religijna w Polsce, sekularyzacja, modele edukacyjne,

Summary:

Models of teaching religion in selected European countries as an inspiration for the renewal of Polish religious education

Recently, the problem of secularization of society, especially of the younger generation, has become increasingly noticeable in Poland. One of the manifestations of this phenomenon among the young is the increasing withdrawal from religion. It is necessary to seek answers on how to counteract this negative phenomenon. However, working out adequate and effective solutions is an extremely difficult thing. In addition to many external factors, this type of phenomena is also influenced by the model of teaching religion in schools. Unfortunately, in many dimensions it inadequately responds to contemporary challenges. The article presents models of teaching in countries that are religiously similar to Poland and also experience the phenomenon of secularization. The aim is to answer the question: how does the model of teaching religion, implemented in selected European countries, respond to the modern secularization of youth? The presented analysis is intended to be an inspiration for the renewal of Polish religious education.

Keywords: religious education in Poland, secularization, educational models,

Bibliografia:

1. Boguszewski R., *Religijność mlodziemy*, [w:] *Mlodziemy 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa, 2022, s. 134-148.
2. Centrum Badania Opinii Spolecznej, *Religijność mlodych na tle ogolu spolecznostwa. Komunikat z badan 144/2021*, M. Grabowska (red.), Warszawa 2021.
3. Centrum Badania Opinii Spolecznej, *Stosunek Polakow do zwiqzkow homoseksualnych. Komunikat z badan nr 121/2021*, J. Scovil (red.), Warszawa 2019.
4. Chalupniak, R., *Katecheza parafialna we Wloszech – streszczenie*, [w:] *Katecheza parafialna – reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, R. Chalupniak, J. Kochel, J. Kostorz (red.), s. 97-98.
5. Chalupniak, *Wychowanie religijne na Malcie*, [w:] *Katecheta* nr 6, 2010, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2010/Katecheta-6-2010/VERBA-DOCENT/Wychowanie-religijne-na-Malcie> dostep 2023-10-30.

6. Deguara G., *Parish catechesis in Malta*, [w:] *Katecheza parafialna – reaktywacja. Duszpasterstwo katechetyczne w parafii*, R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz (red.), s. 31-33.
7. Dudała R., *Włoski katolicyzm w obliczu współczesnych wyzwań społeczno-politycznych. Próba analizy*, [w:] *Przegląd Politologiczny*, nr 1, 2019, s. 121-137.
8. Główny Urząd Statystyczny, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022.
9. Gwiazda, M., *Religia w szkole – uczestnictwo i ocena*, [w:] *Młodzież 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa, 2022, s. 149-157.
10. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia*, Warszawa, 2022.
11. Kawalec I., *Stosunek do aborcji*, [w:] *Młodzież 2021*, M. Grabowska, M. Gwiazda (red.), Warszawa, 2022, s. 158-165.
12. Kopiczko T., *Współczesna koncepcja edukacji religijnej we Włoszech*, [w:] *Studia Katechetyczne*, nr 12, 2016, s. 97-111.
13. Krukowski J., *Stosunki między Stolicą Apostolską a państwami Europy Środkowej i Wschodniej: problemy i aktualne perspektywy*, [w:] *Kwartalnik Prawa Publicznego*, nr 1, 2001, s. 101-125.
14. Misiaszek K., *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej po Konkordacie z 1984 roku*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa, 1999.
15. Mąkosza P., Zajac M., Zakrzewski G., *Opting out of Religious Education and the Religiosity of Youth in Poland: A Qualitative Analysis*, [w:] *Religions*, vol. 13, no. 10, 2022, p. 906.
16. Mąkosza P., *Ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, [w:] *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne*, nr 3, 2011, s. 123-136.
17. Mąkosza P., *Współczesne ujęcia nauczania religii w europejskim szkolnictwie publicznym*, *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne*, t. 3, nr 58, 2011, s. 123-136.
18. Marinović Bobinac A., Marinović Jerolimowv D., *Catholic religious education in public schools in Croatia: attitudes toward other religions in primary school textbooks*, w: *Education and Church in Central and Eastern Europe at First Glance*, G. Pusztai (red.), Center for Higher Education Research and Development University of Debrecen, Debreczyn 2008, s.185-198.
19. Marinović Bobinac, A., Marinović Jerolimowv D., *Religion education in Croatia*, [w:] *Religion and Pluralism in Education. Comparative Approaches in the Western Balkans*, Z. Kuburić, C. Moe (red.), CEIR, Nowy Sad, 2006, s. 39-71.
20. Napiórkowski A., *Współczesny sekularyzm a teologia sekularyzacji jako wyzwania dla wiary*, [w:] *Teologia Praktyczna*, nr 14, 2013, s. 17-39.
21. Paweł VI, *Adhortacja apostolska Evangelii nuntiandi papieża Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym*, TUM, 2001.
22. Paw Reserch Center, *Being Christian in Westenn Europe, 29 May 2018*, Attitudes of Christians in Western Europe | Pew Research Center, dostęp: 2023-11-30.
23. Paw Reserch Center, *Religijność i przynależność narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej*, 10 May 2017, POL-Overview-FOR-WEB.pdf, dostęp: 2023-11-30.
24. Pew Research Center, *The Age Gap in Religion Around the World*, 13 June 2018, The Age Gap in Religion Around the World | Pew Research Center, dostęp: 2023-11-30, godz. 12.00.
25. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach. Dz.U. z dnia 24 kwietnia 1992 r.

26. Sultana C.M., *Religious Education in Malta. Reflections and Suggestions*, https://cre.church.mt/wp-content/uploads/RE_Documents/Religious-Education-in-Malta_Reflections-and-Suggestions-2019.pdf, dostęp: 2023-11-30.

e-mail: marcin.gazda@kul.pl ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8820-7900>